Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Rosr Tank

GYLDENLØVE OG
TØNSBERG GREVSKAP

ULRIK FREDERIK GYLDENLØVE OG TØNSBERG GREVSKAP

Av *ROAR TANK*

I

Den som en høstdag reiser sydover med jernbanen, vil, når toget langs Tomsaasen ved *Berg* svinger indover til *Tønsberg*, se et syn som han kanske ofte har set uten at tænke tilbake i vort lands historie. Han ser vide sletter, høie alléer og et enkelt, litet kirkespir som peker mot himlen mellem trækroner. Og skinner høstsolen, da vil han i et flygtig øieblik se det glimte i glans fra gamle, mere end tohundredårige hollandske taksten på en gammel murfløi i et ærværdig bygverk fra en fortid som bygget for at glæde øiet med store og rene linjer. Har den reisende læst litt av sit lands historie, da husker han kanske at der nede på sletten bodde, levet og led *Bjørn Farmand* en grufuld død, dræpt av sin bror; og han husker kanske at han har læst at *Harald Gille* bar jernbyrd i den lille kirke. Men har hans barneår kjære minder fra Sem, fra fjordene, fra øene og fra slettene om Tønsberg, da bærer vinden i eketrærnes kroner en rikere sagas minder til ham; da suser det gjennem de gamle trær om glemte århundreders tause trofasthet, om ætters liv i stille arbeide. Og der bæres imot dette sted en stemning fra fortiden som hviler over dette landskap og dets minder. Her er nu et fredhelliget sted, med høitid, ro og en vid synskreds. Den som kjender *Vestfold*, vet at han her er i *Vestfolds hjerte*.

Det var en lys sommerdag for omtrent to hundrede og femti år siden. Den 18de juni 1673 kom en ung staselig herre ridende søndenfra, fra Tønsberg. Han kom fra Fredrikshald og skulde til Vestlandet på en hurtig reise. Det var farlige

tider i vente. Det tegnet til krig med Sverige. Og den unge riddersmand var Norges rikes statholder. Han svinget ind på den gamle gardsplads ved kirken. Ingen møtte ham uten en gammel kone og sint hund. Garden hette *Griffenfeldtsgard*. Forfaldet ruget over den gamle *Sæheim Kongsgard*, hvor de kongelige befalingsmænd hadde residert i tidligere tider, og i hvis skriverstue *Anders Madssen* hadde lært sit kjøbmannsskap for femti år siden. I sit følge hadde statholderen *Hartvig Oksenløve*, *Johan Urse* og *Claus Køyem*. Ursus, leones, bos — bjørn, løver og okse — a, så megen kraft, spøkte den muntre, unge herre, som hadde været så vide omkring i verden og som hadde prøvet så mangt til trods for sine unge år. En gylden løve var i hans eget navn og i hans hjertevåben. Så satte han sig ned i herberget i Tønsberg og skrev til Griffenfeldt: «Jeg kommer i dette øieblik fra Griffenfeldts gard, hvor jeg ikke har truffet en levende sjæl uten en gammel kone (vnne vieille) og en meget sint hund (vn fort meschant chien) som ikke hadde nogen dannet forstaelse, hvad jeg så kunde sige til den (qui avoit nulle consideration civilite quoy que je luy pouuay dire). Ved min indtrædelse fandt jeg huset fuldstændig ødelagt, hvad enten det nu kan være av forsømmelse eller av ælde (Estant entré jay trouue la mayson toulte ruinee soit par negligence soit de vieillesse). Nu, jeg tror at det ene og det andet har bidraget dertil, så det er meget nødvendig at la bygge der. Men hvad enten man bygger av træ eller sten, så må man i det mindste iagtta symmetri og orden, det er ting, som vort folk ingenlunde lægger bret på eller slet ikke venter, skjønt det ikke koster noget. (Enfin je crois, que lon et lautre y ont contribué de sorte quel est tre necessaire dy faire bastir mais que ce soit de bois ou de pierre que du moins lon observa la reguliarite et proprete. Chose que nostre nation nobserve querre on naffand point quoy que cela ne couste rien).» En liten hvil har han holdt, så er han redet videre for at holde mønstring over Vesterlens og Bergenhus' tropper. Men han glemte ikke besøket. Seks år efter var han eier av Griffenfeldts gård. Og han lot gårdens jorder ordne med mageskifte og kjøp. Og han gav egnen et nyt navn. Den unge statholder var *Ulrik Fredrik Gyldenløve*.

II.

Laurvigens grundlægger og første greve, Ulrik Fredrik Gyldenløve, er en strålende skikkelse, en indtagende personlighet. Det er mulig at følge ham paa hans færd som få andre i det syttende århundrede i Norge. Han er blit en levende skikkelse, dypt menneskelig i sine feil, indtagende og vindende med sit festlige smil, med sin herlige og overstrømmende kraft. Så sterk er hans pen at den kan sprænge tidens kancellistil og vise hans personlighet i embedsskrivelsernes sandstrødde blæklabyrinter. Det er som om han kaster pennen og slår i bordet til de mange kokker — som «fordærver ikkun suppen!»

Tidlig voksen, tidlig betroet med de høieste stillinger, tidlig gammel, tilsidst en olding i resignert ensomhet blandt fremmede — det var hans liv. Grande av Spanien, ambassadør ved kong Carl den andens hof i England, hvor datidens vildeste fester blev feiret, sin kongelige halvbrors lystige festarrangør, så fornem i sin optræden overfor den danske adel, at han ikke kunde bo i noget almindelig adelshus under opførelsen av det nye palæ i Kjøbenhavn — det er den ene side av Ulrik Fredrik Gyldenløve. Den anden side av hans karakter møter den, som følger ham på hans færd gjennem Norge. Fire dage på hesteryggen, så syk på Akershus Slot, som bringer ham til fortvilelse ved sin kulde og sin uskikkethet til beboelse. Fortvilet under krigen, ikke over fienden, men over regjeringens mangel på støtte i den avgjørende stund. Han kunde øse et sprudlende lune ut over personer og forhold. En kongelig stiftsstads ynkelighet i Norge kunde få hans pen til at danse i hån. Og fra Norge utbrøt han, da han fik høre om hertugen av Yorks overgang til den romerske kirke: «Man fortæller, at han har skiftet religion, jeg har ikke merket at han hadde nogen!» På sine reiser i Norge var han mild og venlig, så fortaltes i Norge en menneskealder efter hans død. Han roste de norske soldater næst efter de tyske. Hans omtale av den norske bonde var fuld av romantik. Gjennem mange av hans indberetninger og forordninger går der en varm understrøm av tro på den norske bonde og hans kjærlighet til fædrenejorden. Denne kjærlighet var ikke begrænset til odelsjorden; også leilændingen nærer den samme

kjærlighet til sin gård. At Gyldenløve personlig færdedes jevn og likefrem blandt bønderne i Norge, er sikkert; over Hardangervidden på Bispeveien har han oplevet en snestorm, med bønder til følge. Sterk både i legemskræfter og i sine uttryk har han sikkert i begge henseender følt sig tiltalt av og har møtt forståelse hos datidens norske bonde. Her i Norge møter os den virkelige Gyldenløve, her træder han ganske anderledes fri og hel frem. Det hovmod som han i Danmark kunde bære til skue, var en maske, som skaffet ham omgivelserne på avstand. I Norge stod han frit og alene.

Det var ikke ærgjerrighet som førte ham frem til statholderposten i Norge. Han blev i en ung alder sendt til Norge av sin far, kong Fredrik den tredie. Og han længtet altid tilbake til Kjøbenhavn. Han anstrengte sig aldrig for at få nye stillinger i Kjøbenhavn. Efter den skånske krig kunde han ha byttet sin statholderpost med de høieste stillinger for begge riker. Han synes selv at ha foretrukket at forbli i sin gamle stilling, når han bare fik bo i Kjøbenhavn.

Ensom var han altid; træt blev han. Og stilfærdig forsvandt han ved sin kongelige brors død. Han visste at så vilde det ske. Livet hadde lært ham hvordan det var at bli gammel.

III.

Hvorfor har Gyldenløve en tid eiet Tønsberg grevskap? Til forståelse av Gyldenløves godsansamling er det av interesse at se på hans andre norske eiendomme. Hans kjøp i Gudbrandsdalen i året 1666 av nogen gårder var uten enhver interesse, da de var for små til at kjøpet kunde ha nogen selvstændig hensigt; det har bare været for Sels verks skyld, da han eide dette kobberverk.

Anderledes er forholdet ved kjøpet av grevskapet Tønsberg. Dette blev med tilliggende byer værdsat til og overtat for 99 577½ rd. Derav betalte statholderen 25 000 rd. kontant og overdrog kronen Tybjerg hovedgård og gods i Præstø amt på Sjælland (600 tønder hartkorn), Østrups gård i Fredriksborg amt, Christiansholm i Kjøbenhavns amt og landsbyen Fuhlendorf i Segeberg amt, samt nogen bønder i Borenhoff i Holstein. Til Tønsberg grevskap hørte dengang Højjord og Andebu. Kjøpet av dette grevskap har ikke svaret

til statholderens forventninger. Store dele av Tønsberg-godset har ingen naturlig forbindelse med Laurvigen. Det var ikke for at få byttet tre danske mot en norsk hovedgård at Gyldenløve kjøpte Griffenfeldts grevskap. Der kan ingen tvil være om at *skoggodset* har været det som interesserte Gyldenløve, selv om han ordnet Sem Kongsgårds jorder ved mageskifte og overenskomster. Da han så en tid hadde eiet det dengang så mægtige strøgods, skiller han sig raskt av med, hvad der ikke passet for ham, først Strømsgodset, så — med fradrag av, hvad der passet sammen med Laurvigen — det som blev Jarlsberg grevskap. Han beholdt Strømsø; men Tønsberg blev igjen kongelig kjøpstad. Det var som skog-brukseier og som jernverkseier Gyldenløve ønsket at samle sine norske eiendomme. Historiske minder kunde nok interessere ham, da han ønsket at bygge et kapel på Hovedøen for at opbevare de gamle norske kongers ben. I sin økonomi lot han sig ikke lede av historisk-romantiske stemninger.

Endnu et stort eiendomskjøp foretok Gyldenløve, efter at han var reist tilbake til Danmark efter den skånske krig. Det var forberedt før hans avreise, men avsluttedes formelt den 29. december 1679, litt mere end et år efter hans kjøp av Tønsberg grevskap. Det var vældige skogstrækninger og en mængde gårder av det tidligere krongods. Et hundrede og niti gårder spredt over hele Østlandet fra Christiania til Østerdalen og Gudbrandsdalen. Hvad kan ha været hensigten? Det kan ikke ha været hensigten at danne endnu et skoggods. Desuten avstår han villig, for ikke at stå iveien for bøndernes rettigheter, de samlede østerdalske almenninger i 1697. Det kan heller ikke sees at han har fått gårdene og tienderne særlig billig. Nye hovedgårder har han ikke interessert sig for. Gårdene lå også for spredt til at kunne holdes samlet. Det store indkjøp har ikke været gjort av godsherreinteresser. Det er meget enklere. Begrundelsen ligger næsten åpen i selve kongeskjøtet. Gyldenløve var en praktisk forretningsmand, som hadde lånt kronen penger i krigsårene, og nu fik han sine utlæg betrygget. Det er ikke mulig at følge de enkelte gårders skjæbne; bare så meget kan siges at de alle sikkert blev avhændet så raskt som det var mulig.

IV.

Gyldenløve eide sit nordlige grevskap i fem år. Han kjøpte det av kongen ved skjøte av 28de mars 1678 og solgte det ved et skjøte som var datert Akershus Slot den 12te september 1683. I det første skjøte hette grevskapet: «det grevskap udi vort rike Norge, forhen under det navn Griffenfeldt *som herefter Tønsberg skal kaldes*». Da Gyldenløve solgte det, stod der: «Kongelig Majestæts til Danmark og Norge etc. etc. geheimeråd, statholder udi Norge, general feltmarskalk og oberkammerherre Uldrich Frederich Guldenlew, herre til grevskabet Laurvigen, så og til Hirtshorn, ridder, gjør vitterlig at jeg efter allerhøystbemeldte Hans Kongelige Majestæts min allernådigste Konge og Herres allernådigste bevilling og samtykke daterit d. 7. juni næstforleden haver solgt, skjødet og avhændet, såsom jeg hermed sælger, skjøder og avhænder fra mig og mine arvinger til Allerhøystbemeldte Hans Kongelige Majestæts høit bet[roe]de feltmarschall lieutenant obriste til hest og fots, den høiædle og velbårne herre hr. *Gustaff Wilhelm*, friherre av *Wedell*, herre til *Reedts* og *Noringberg*, ridder, og hans arvinger efterskrevne mit gods liggende her i Norge, Tonsberg amt, nemlig residensgården *Semb*, såsom den nu forefindes med ald dens til og underliggende.....». Skjøtet slutter med disse ord: «.....og som velbemeldte hr. baron v. Wedell mig for forskrevne gård og gods, *jura patronatus*,, indkomster, herligheter og rettigheter efter mit nøie (d. e. til min tilfredshet) har betalt, så kjender jeg for mig og mine arvinger ingen ydermere lod, del, ret eller rettighet at have til eller udi forskrevne gårder, gods og dets eiendom og herlighet, samt til forskrevne *jura patronatus*, dets indkomster og herlighet efter denne dag i nogen måder, mens alle tider frie, frelse og fuldkommenligen at tilstå velbemeldte hr. *baron von Wedell* og hans arvinger forermeldte gods og med beskrevne, for hver mands tiltale som derpå vil eller kan tale med rette; og dersom så skeede, hvilket ikke formodes, at formeldte gods, *jura patronatus* eller noget dets tilliggende litet eller stort blev velbemeldte hr. *baron von Wedell* for min eller mine arvingers vanhjemmels brøst skyld for nogen ret ved dom fravunden, da lover og bepligter jeg mig og mine arvinger igjen at vederlægge hr.

baron von Wedell eller hans arvinger med ligeså godt og velbeleilig gods på indkomst og herlighet inden seks uker dernæst efter, så det skal blive velbemeldte hr. *baron von Wedell* og hans arvinger av mig og mine arvinger uten skade og skadesløs i alle måter. Dog skal velbemeldte hr. *baron von Wedell*, hans arvinger og efterkommere til fort. *Tonsberg amt* årligen late erlægge og betale til efterskrevne som dennem av Hans Kongelige Majestæt til deres *genandt* er *perpetueret*, nemlig presten til St. Laurentii kirke udi Tønsberg halvfemtesinds tyve og seks rd.; ti tønder [h]a[v]rre og fem tønder blandkorn, skolemesteren ibidem førgetyve og seks riksdaler og til de fattige udi Hospitalet halvfjerdesindstyve riksdaler. Dets til bekræftelse dette med egen hånd underskrevet og mit zignete ladet hos trykke. Givet på Aggershuus Slot den tolvte september år et tusen seksbundrede firesinds tiuge og trei. V. F. Guldenlew.»

Her står ikke noget sted nævnt *Jarlsberg grevskap*, endnu mindre *Jarlsberg gård*. Og allikevel var det nye navn allerede benyttet på andre steder. Salget er skeet som et ganske enkelt og liketil salg, og eiendom og rettigheter blev betalt «efter mit nøie», siger Gyldenløve. Summen var 77,000 rd. Her er ingen kongelig nåde tilstede, kun en kongelig tilladelse for sælgeren. Den nye eiers indsættelse i lensgreves stilling av kongen var en uttrykkelig uttalt betingelse fra kjøperens side, som først blev opfyldt i det følgende år. Men det var en anden sak, og den var holdt helt utenfor skjøtet. Hvorfor kjøpte den nye eier de eiendomme og rettigheter som først med hans indsættelse til greve officielt blev kaldt *Jarlsberg grevskap?* Det har ikke været godsgriskhet. Ti det kan ikke på noget punkt påvises at han har søkt at slå under sig større eiendomme eller utvidede rettigheter. Han hadde store nok godser før. Kort før salget var ialfald en væsentlig del av den gamle, sikkert skrøpelige bygning på *Sem* brændt ned, og den nye eier har ialfald i lange tider ikke kunnet bo der, da både hans embede kaldte ham andetsteds hen, og da det desuten tok mange år før en ny bygning blev færdig. Traditioner er farlige at stole på. Men når en tradition passer godt ind i forholdene, tør det være tillatt at nævne den. Og her er den: Gyldenløve skyldte den nye eier penger, mange penger.

Den 12te september 1683 sat Gyldenløve ikke alene og skrev under salgsdokumentet. Ved hans side sat en anden mand. Det var kjøperen. To motsætninger av ydre og indre var de. Ikke engang allongeparykkerne har kunnet skape nogen likhet mellem dem. En straalende, let sindet, let levende, let tænkende og let arbeidende mand — det var Gyldenløve. Og så den anden: tung og alvorlig, sparsommelig og forsigtig, efter alt at dømme en reilgiøs natur. Trist var han, ofte nedbøiet. Men nu sat de begge i forretninger. Og da kunde ikke den alvorlige og forsigtige kjøper la være at forlange at det løfte om at få gjort godset til grevskap, det måtte Gyldenløve skriftlig forpligte sig til at søke at få opfyldt. Så stod det fast. Så kom det til pengene. Gustav Wilhelm v. Wedel var en forsigtig økonom. Og orden er den første betingelse for god økonomi. Han, den alvorlige tyske adelsmand, overdrog til Gyldenløve alt sit «gods udi Segeberg amt udi Holsten, både min egen anpart såvelsom hvis jeg min broder hr. grev *Wedell* (d. e. Wedelsborg) haver avkjøpt, så vidt derav endnu beholden er, som bedrager efter den derover særdeles forfattede og med det kongelige original skjøte tilforne overlevered transport dat. 28. may sidste avvigte, kapital førgetiuge en tusinde ni hundrede tiuge trei riksdaler tiuge skilling in specie». Her var orden. Selv restancer regnes op. Og kancelliråd *Brugmann* hadde forfattet jordebok. Men så kommer det bedste. For uindviede noget likegyldig: «Til ydermere vederlag og fuldkommen betaling for fornævnte gods i Tønsberg amt haver jeg i lige måder avstået, såsom jeg hermed transporterer og avstår til velbemeldte Hans Høye Excellence H. Ulrich Friedrich Guldenlew og hans arvinger een i hende havende *obligation* av den Høy- og Velbårne, nu salige Herre, *H. Greve Anton* til mig givet, dateret 1. januar 1680, *liudende på capital tredive fire tusinde riksdaler in specie*, hvorav resterer fire års rente av fem pro cento som er seks tusinde otte hundrede riksdaler». Det blev ialt: *førgetiuge tusinde otte hundrede riksdaler*. To enslydende kontrakter blev oprettet. Godt at være forsigtig. Gyldenløve har kanske smilt over den pedantiske kjøper. Men den obligation paa den salige greve *Anton*, den hadde stor interesse. Det var Gyldenløves unge hustrus avdøde far som hadde utstedt den. Det er som en hel roman at fortælle. Og her er den:

Da Griffenfeldt vilde fri til den unge mademoiselle de *Tremouille*, den lille franske hugenottiske hoffrøken ved den danske dronnings hof, hende som bare eide prinsessetitlen av *Tarent*, som gjorde hende til den fornemste blandt hoffets damer, da fik Griffenfeldt sin farligste medbeiler Gyldenløve sendt til Norge, og han forberedte Gyldenløves egteskap med grev Anton av Aldenburgs ældste datter. Men mens Gyldenløve i Norge kunde tænke tilbake på de dage da han sat på Akershus Slot med Marie Grubbe ved sin side som gemal, da hændte så mangt. Griffenfeldt blev styrtet, krigen kom. — og prinsessen av Tremouille giftet sig med grev *Anton*, den grundhæderlige og udadelige herre. Og grev *Anton av Aldenburgs* yngre datter blev siden, i 1689, gift med Gustav Wilhelm von Wedels søn, som skulde blit den anden greve av Jarlsberg, men som døde før sin gamle far. På denne måte skulde de senere grever av Laurvigen og av Jarlsberg i to korte generationer bli fættere. Derfor blev også Anton fornavn for både Danneskiold og Wedel i den følgende tid.

Er grunden til eiendomskjøpet for prosaisk? Nei. Den er bare som livet dengang var. Vilde nogen før ikke tro denne tradition, så kunde der intet siges for eller imot. Nu er den sikker, og den passer så godt ind i tiden. Gyldenløves brutalitet mot sin hustrus stedmor var uhyggelig; men hun viste stort mod og hævdet sin unge søns rettigheter. Om den anden av greven av Aldenburgs svigersønner er der intet ufordelagtig nævnt. Feltmarskalk Wedels søn var en gjennem dannet og nobel mand, sagde alle.

Navnet *Jarlsberg* er lavet av Gyldenløve. Det er en analogi til *Tønsberg*. Jarl var greve. Gyldenløve kunde engelsk. *Jersø* hette dengang som nu, men har neppe git Gyldenløve idéen. Navnet Jarlsberg fandt Gyldenløve paa i 1679. Det er brukt første gang i et officielt dokument den 6te mars 1680 i Norske Tegnelser. Navnet er her først brukt om landskapet, grevskapet; siden er det blit fæstet til gården. Jarlsberg grevelige residens har vel været benævnelsen. Her er altså det motsatte tilfældet av det som har sket med *Buskerud* gård og amt og med *Bratsberg* gård og amt. Det er en navngivning som har interesse også ved at Gyldenløve derved utvilsomt har tænkt på sin stilling i Norge som en *jarl*.

V.

Der hænger på Jarlsberg et gammelt maleri, som længe var anset for at være et maleri av kong Christian den femte. Det er imidlertid Ulrik Frederik Gyldenløve, sikkert et samtidig maleri. Men om det har været fra den brændte, Gyldenløves, gård, det kan ingen nu sige. Det er vel snarere en gave fra Gyldenløve til feltmarskalk Gustav Wilhelm von *Wedel*, som jo blev hans efterfølger som øverstbefalende for den norske hær. Det er ialfald det eneste minde om Gyldenløve på hans fordums residensgård, hvor han vist aldrig har residert. Intet bygverk, intet minde har her fæstnet hans navn i senere tiders erindring.

Der er bare, foruten hans uofficielle navngivning av grevskapet, et enkelt dokument som fortæller om Gyldenløves grevetid i Tønsberg grevskap. La os først høre den pompøse ordlyd i kongeskjøtet til Gyldenløve. «.... nemlig residensgården med alt nagelfast og tilhørig inventarium så som det forefindes og med rette forefindes bør, med samt vandpostgården Tomb og ødegården derunder, ladegårdens bjugning og inventarium såsom det nu forefindes og med rette forefindes bør med tilliggende skoghug, aker og eng, samt *Ullen* (d. e. Auli) og alt andet, så og underliggende pladser *Ramdal*,.....» Nu regnes op Lindholmen, Øde Smidsrud, Munkelækken og Øde Aasberg. Og så følger et hundrede og fjorten tætskrevne sider med fuldstændig jordebok. Efter det kom kongetiender uhenfor grevskapet av gårder i Bratsberg amt, i Akershus amt, i Sandsvær, på Hadeland og i Gudbrandsdalen. Der nævnes indtægter av gårder i Ullensaker, i Sørum, i Follo, på Nesodden, i Skjeberg, i Aas og Vestby og nogen små andele av tienden i Enebak sogn. Hver mindste ubetydelighet er nøiagtig tat med. Tilslut kom så: «.... hvilken fornævnte residensgård, tilforn Griffenfeldts, nu Tønsbergs grevelige residens skal kaldes med al dessen pertinenter og tilhør samt fornævnte bøndergårder og gods og dessen landskyld, item leding og foring, Tønsberg byes tomte og grundleie, såvelsom alle Strømsø og Liersunds besiddere med al visse og uvisse indkomst, sigt og sagefald, arbeid, som alle bønderne til residensgården gjøre skulde, jagt over al godset, så og vrak ved alle dette godsets tilliggende forstrande, samt alle tilhørende

land og vand, fosser og strømme, løtter og lunner og al anden herlighet og rettighet, være sig av aker, eng, skog, mark, fiskevand og fægang, veide eller veidesteder tilfjelds eller udi fjære, vått og tørt, inden og uten gårds med bøssel og tredie års tage, samt al hvis rettighet og herlighet som der nu tilligge bør, aldeles intet undertagendes i nogen måter for vores statholder H. Ulldrich Frederich Gyldenløw og hans arvinger det at nyde, bruke og beholde med alle grevelige friheter og benådninger, som nogen greve i Danmark og Norge allerede givet er eller herefter givet vorder til evindelig odel, arv og eiendom....» Han fik også frihet til at mageskifte og at inkorporere videre indkjøpt jordegods. Borgermester og råd og byfoged i Tønsberg skulde også indsettes av Gyldenløve.

Evindelig odel, arv og eiendom! Fem år efter fik han kongens tilladelse til at sælge. Og så solgte han.

En enkelt liten begivenhet kjender vi fra Gyldenløves eiendomstid i de fem år. På *Sem Kongsgård* sat den 19de november 1678 tvende mænd, Gyldenløves troe tjenere, så hette det i datidens sprogbruk. Pålidelige repræsentanter vilde vel vor tid kaldt dem. Den ene var *Frederik Mercker*. Han kom fra Danmark til Norge i Gyldenløves tjeneste og døde i Norge som overkrigskommissær i 1716. Nu sat han som sin herres bokholder. Kammertjener har han været kaldt, og det var i den tids sprogbruk ikke så sjelden det samme som privatsekretær. Dygtig var han i Gyldenløves tjeneste. Selv drev han siden trælasthandel, samtidig med sin embedsgjerning, som så mange andre i den tid. Den anden var også en danskfødt mand, *Claus Røyem*. Han hadde sittet som foged i Tønsberg len da Griffenfeldt fik det som grevskap. Gyldenløve skrev og anbefalte ham forat han ikke skulde miste sin fogedstilling. Det lykkedes Gyldenløve at få Griffenfeldt til at beholde ham. Men i 1675 lot Gyldenløve Claus Røyem overflytte til Brunlaug, siden gjorde han ham til amtsforvalter i Laurvigen grevskap. Men Claus Røyem hadde større planer. Han blev virkelig amtmand i Lister og Mandal i 1687 og var før sin død i 1692 i flere år fungerende stiftamtmand i Christiansand. Også han besad megen dygtighet i borgerlig næring; hans enke blev sittende igjen med stor trælasthandel og med skibsrederi.

Men nu sat de sammen, foged og bokholder, og skrev ned og regnet ut. Læs hvad de skrev: «Eftersom Hans Høye Excellence hr. statholder nådigst behager at en del gårder, pladser og jorder, som kunde ligge her beleilig og tilfælles enten med *Semb* eller nogen av de allerede underliggende gårder, skulde lægges under Sembs gård, og til den ende sådanne beleilige gårder og pladser opsiges, med de eiende og påboende om deris avståelse akkorderes og andre gårder derimot anvises.... da haver vi idag den 18de november alt des beskaffenhet besigtiget, efterseet og befunden, dersom Sembs marker skal ligge for sig selv og ei tilfælles eller beblandet med andres, at den circumferens bør indrettes således». Nu følger denne omkreds beskrevet: «Av Tønsbergfjord løper», ja så står det virkelig, «en liten elv eller bæk sydvest forbi *Kulbrænder* og *Langøen* op til *Aulis* mark, hvorfra man følger (av det sydvestre hjørne av *Kulbrænderøen)* Aulis eiendeler, som strækker sig vest til *Hoksnes*, *Manum* og *Vik* nordvest til norden, forbi Ullenrød og de trende Lånegårders marker og sammeneies skoger.» Nu følger grænsen kongeveien til *Aulibroen*. «Fra bemeldte bro nordenfor veien til Semb ligger *Nordre Kjærnes* eiendeler, som forfølges udi en linie nordvest forbi *Søndre Harslev* og østen til *Nordre Bjerget*. Sydost til *Sanden* med *Tombs-Aas* til *Killegrenet* på veien til Tønsberg. Det er nu således den circumferens, såsom os synes at burde at følge under *Sembs gård*». Nu følger en opregning av dem som vil sælge.

Hartvig Oxenløve hadde bortbygslet *Kabbeløen*, og nu skulde bygselen utløses igjen. Søndre Hasle vilde *Anders Madssens* enke sælge og de, som bodde der, skulde få hus og jord. Med prestegården var det litt vanskeligere: «Med hr. *Mikkel* er om sin avståelse taget således avsked (d. e. avtale) at han skal fløtte til Tønsberg udi provstegården, hvortil hannem forundes tvende løkker, som hører under samme gård (d. e. Sem Kongsgård), nemlig *Munkeløkken* og Smidsrød Ødegård, hvorpå kan ongefærlig fødes 2 kjør og en hest; og eftersom han av alle disse med bemeldte gårder mister tiende, offer og deslike rettighet, i like fald den indkomst og profiten med hvis (d. e. hvad) videre han av sin egen gård årlig have og tilveiebringe kunde, så skal hannem til hver høitidsdag

gives udi offer, såsom hidtildags skeet er, 10 rd., item udi årlig pension, som begyndes til næstkommende Philippi Jacobi dag (gaukemesse 1. mai), 100 rd.» Disse for sin tid glimrende vilkår skulde hr. Mikkel beholde «indtil sålænge enten udi Tønsberg eller et andet sted udi nærværelsen ved et kald nogen forandring kunde forefalde, på sådan beskaffenhet belover Hans Høye Excellence hr. Mikkel til et bedre kald at forhjelpe». Herr *Mikkel Holst* blev allerede året efter prest til Laurentii menighet i Tønsberg. Bonden på *Nordre Tom* blev flyttet til et andet sted under *Tomsåsen*. *Langholmen* var tidligere solgt fra kronen til *Anders Madssen*. Nu kom den tilbake til Sem. Gårdens jorder og byens jorder blev nu også utskiftet, så klarhet kom i stedet for den tidligere uklarhet.

Gyldenløve har i sin grundlæggelse av Laurvigen grevskap fåt ord på sig for at ha været brutal mot tidligere eiere. Denne utskiftning og dette kjøp og mageskifte som her er fortalt om, var helt uten ethvert spor av hensynsløshet. Det er *klare* grænser han her ønsker; utvidelsen er for ubetydelig til at den kan ha hat anden hensigt end en praktisk arrondering. Kjøpet er fra byborgere. Gyldenløve var ikke engang selv tilstede. Fra Bragernes skrev han den 18de december 1678: «Approberes udi alt des indhold således at de indbemeldte gårder nu straks opsiges med de vedkommende i det nøieste for akkorderes og derefter av Friderich Mercker betales. De påboende folk må og, således som foreskrevet står, akkommoderes, husmændene omkring Sembs marker forfløttis, og presten hr. Mikkel efter den gjorte forening (d. e. avtale) provstegården tilfløtte, de tvende derunder liggende løkker nyde, item hver høitidsdag (så som hittildags er skeet) fremdeles av Mercker til offer ti rd. leveres og derforuten årlig ved hannem betales, sålænge såsom denne kontrakt med hr. Mikkel ved magt står, udi pension et hundrede riksdaler». Der var, som man ser, omsorg for bønderne og en såre stor omhu for presten hr. Mikkel, hvis prestegård lå like ind til Sems kirke. En gammel tradition vil vite at Gyldenløve ikke vilde ha presten til nærmeste nabo. Da Gyldenløve aldrig bodde på Sem Kongsgård, er der vel ingen grund til at tro at han hadde noget imot naboskapet rent personlig. Nei, den

praktiske forretningsmand så hvor umulig den gamle teigblanding var og hvor upraktiske de uklare naboforhold var i Norge i de tider. Han var ivrig for i landskattene at få avløst naturalpræstationer med pengeavgift. Men han gik her træt. At få ordnet naboforholdene for residensgården var let. Han gjorde ingen uret; men især «fornøiede» han presten hr. *Mikkel Holst!* 100 rd. i pension var dengang meget store penger.

VI.

Tidene skifter.

En fjerdedel av et årtusen er hengått siden Gyldenløve indstiftet sit grevskap i Laurvigen, og siden han en kort tid var greve av *Tønsberg*. Efter Gyldenløves tid kom slegtled som så med mere kritik end forståelse på Gyldenløves liv og virke. For et hundrede år siden sat der en flittig og begavet mand på Universitetsbiblioteket i Christiania, og i det gamle Rikesarkiv. Han samlet og skrev og øste med rik hånd ut sine samlinger til andre. Og han utgav et litet ukeskrift, som nu er en herlig sjeldenhet, som ikke kan opveies med sølv. Han var indkaldt av en av feltmarskalk Gustav Wilhelm von Wedels ætlinger som soren birkedommer. Og mens han sat på *Gulli* i Sem, gik hans tanker og studier tilbake til grevskapet Jarlsbergs første dage. Men hans historiske blik så ingen festlig færd hin lyse sommerdag i 1673. Han så kun med streng og forbitret mine på Gyldenløve som representant for en umoralsk tids yndlingsstyre. Og han øste onde ord ut over de danske konger og deres illegitime sønner. For ham var guldpokalen som kong Christian den femte skjænket sin halvbror, sikkert bare ødselhet. Han så ingen feststemning. Han så ikke ærligheten. Da Gyldenløve lot de unge Løvendaler opdrage til grandseigneurer, tænkte Gyldenløve tilvisse ikke på at hans egteskap med Sophie Urne var kjendt ugyldig. Der stod rædsel av Marie Grubbe, Gyldenløves gemalinde. At hun har været en arvelig sterkt tynget karakter, det har først vor tid formådd at se. Den gamle granskeer var selv tynget av daglige bekymringer. Livet var fuldt av sorger. Arbeidet alene bragte ham lindring i en stakket stund, ja næsten som en hvile. Han hette *Jens Christian Berg*. Og hans lille ukeskrift heter «Budstikken».

Gyldenløves gamle Herregård i Laurvigen er blevet et sirlig museum. Ak, hvor ulikt det dog er den gamle gårds bygherre. Et hjem for en slegt skulde den været. Et lyst og herlig sted, hvor godhet og gjestfrihet skulde ha strålet. Nei, da er der mere igjen fra den svundne og glemte tid i det gamle vakre *Laurvigens Hospital.* Der er hjem for gamle som har arbeidet et langt liv, som har hat glade og tunge dage, — som Gyldenløve, dets stifters ættefar hadde hat det. Han vilde, da han blev gammel og tynget av år og av ungdommens glade festers sildige følge, morbus podagrae, ha flyttet hjem — hjem til Laurvigen. Men den unge konge, den nye konge, ønsket det ikke. Den gamle høigrevelige excellence var altfor folkekjær i Norge. Og siden blev den gamle statholders jordiske levninger stedt til hvile i en kirke i Kjøbenhavn. Den blev længe sidenefter rammet av et lyn, og der er intet tilbake av hans grav.

Cort Adelers gamle Gjemsø er der intet tilbake av. Hvor gamle trær skygget i nonneklostrets haver og over nonnernes kirkegård ligger nu fabrikker. Ove Bjelkes Østråt er rammet av ildsvaade, da det ikke mere skulde være en slegts hjem. Vor tid er ubarmhjertigere end lyn og ildsvaade. Vi gjør et museum ut av en fordums tids strålende hjem. Gid heller der for hundrede år siden var blevet et Aldershvile for gamle og trætte mennesker. De vilde ha fortalt hverandre om grev Laurvigens dage. Milde og rolige ord vilde være talt. De vilde ha samlet minderne om de Danneskiold'er og om deres strålende far og om deres milde og venlige grevinde Antonia Augusta, som ikke var nogen prinsesse av Tarent, men vel en gjestfri vertinde ved det lille hof, hvadenten det holdtes på Bragernes, i Laurvigen eller i paladset på Kongens Nytorv i Residensstaden.

Kilder: Alle kilder er utrykte, med undtagelse av Gyldenløves mageskiftebrev. som findes i Budstikken, 1825, s. 715. De benyttede dokumenter findes i Danmarks Rigsarchiv, i det norske Riksarkiv og paa Universitetsbiblioteket, Haandskriftsamlingen. De av mig nævnte traditioner er meddelt mig av nu avdøde mænd, hvis interesse for og kundskaper om denne tid var meget store. Hvad jeg siger om Jens Christian Berg, er fortalt mig av dem som har kjendt hans nærmeste slegt. Gyldenløves kontrakt med feltmarskalk Gustav Wilhelm v. Wedel findes i en samtidig avskrift paa Jarlsberg.

Nr. 29

AV 30 UTSNIT AV
VESTFOLDMINNE 1 b.
1923

SlægtsBiblioteket